

Рецензія як специфічний жанр на сторінках літературно-художніх журналів

У статті розглядається жанр рецензії, його представлення у спеціалізованих літературно-художніх виданнях України. Простежується видове різноманіття матеріалів такого формату.

Ключові слова: жанр, рецензія, літературно-художні журнали, літературна критика, аналіз.

Питання сутності жанрів зараз є надзвичайно актуальним. «Зміни та трансформації в журналістській жанрології ... демонструють дифузійні, взаємозбагачувальні процеси, симбіозність жанрових утворень, розвиток журналістської майстерності та творчості і при цьому вони є адекватними новим викликам часу» [1, 149]. Не остання роль у цьому процесі, як вважають науковці, належить становленню у світових масштабах нових моделей: «...наша життєдіяльність на початку ХХІ ст. здійснюється в рамках глобального комунікаційного (інформаційного) суспільства, інтенціонально націленого на масову культуру; оціночна структура щодо творінь художнього (артефактів) будується в основному за парадигмою постмодернізму» [2, 456].

Рецензія має надзвичайно потужний потенціал подальшого розвитку та еволюції. Однією з її унікальних особливостей (яка і є одним з основних будівельних матеріалів видової різноманітності цього жанру) є існування на межі таких великих сфер функціонування тексту, як публіцистика, аналітика та літературна критика. В. Шкляр, Д. Прилюк, В. Здоровега, А. Тертичний, Р. Гром'як, Ю. Бурляй, Г. Лазутіна, С. Распопова та багато інших дослідників розглядають цей надзвичайно цікавий жанр.

Метою статті є визначити видове різноманіття та специфіку рецензії на сторінках літературно-художніх видань. *Об'єктом* дослідження виступає сам жанр, а *предметом* – різноманітність модифікацій та особливості їх представлення в обраному виді періодики.

Основними завданнями є дати визначення рецензії як єдності публіцистичного, аналітичного та літературно-критичного начал, розглянути її основні види та їх репрезентацію у літературно-художніх журналах.

Досі немає єдиного підходу щодо розуміння природи та сутності цього жанру. Цікавою та нестандартною є спроба нової класифікації журналістських жанрів, здійснена російськими дослідницями Г. Лазутіною та С. Распоповою. Вони виділяють

наступні групи: новинна журналістика, проблемно-аналітична, нарисова, сміхова, культурно-просвітницька та інтерактивна журналістика. Рецензію вони зарахували до культурно-просвітницьких текстів. Загалом основними жанровими моделями у цій підгрупі є рецензія, огляд, мистецтвознавча стаття та творчий портрет. Особливістю підходу дослідниць до розглянутої вище класифікації журналістських матеріалів є те, що вони розглядають жанр не як тип тексту, «не групу текстів, які мають стійкі змістово-формальні ознаки, а вид певної творчості, який відмічений стійкими особливостями не тільки на рівні продукту (текст), а й на рівні способу діяльності» [3, 8].

Як уже згадувалося вище, трансформаційний потенціал жанру рецензії надзвичайний. Це пов'язано також з тим, що «він (тобто жанр) має у своєму розпорядженні п'ять цілеустановок: інформувати (відповісти на основні питання: хто, що, де, коли); оцінювати (виказувати аксіологічне судження відповідно до визначеної шкали, самого реципієнта та/або потенційної аудиторії); аргументувати (аргументовано довести правомірність викладеної оцінки на основі аналізу рецензованого твору); рекламувати (повідомляти ті відомості про рецензований об'єкт, які можуть привабити реципієнта, і одночасно приховати негативні сторони об'єкта); впливати на поведінку реципієнта (відкритими закликами чи прихованими інтенціями стимулювати до відповідних дій)» [4].

Спроба проаналізувати різні підходи щодо визначення рецензії як жанру здійснена у статті дослідника К. Кузьменка. Як результат наукових пошуків, він пропонує наступні основні ознаки рецензії:

- літературна рецензія – жанр літературної критики;
- містить у собі аналіз та оцінку;
- призначена для публікації в пресі чи інших друкованих ЗМІ;
- тісно пов'язана з різними видами мистецтва й науки;

- допомагає зрозуміти твори мистецтва і розкриває їх цінність та громадську значущість;
- не засуджує, а висловлює судження.

Важливим висновком, до якого приходять учений, є те, що отримано «поняття про рецензію як вид аналітичної журналістики та один із видів літературної критики. Але рецензія містить також деякі елементи публіцистики, оскільки в ній присутні суто авторські думки та судження». Такий результат підтверджує базову троїстість жанру. Хоча публіцистичний елемент часто може і не прослідковуватися. Однак «оціночний компонент рецензії – ... простір тексту, який створюється автором на основі його власних ціннісних орієнтирів, його власних інтелектуальних та емоційних запасів. Воно за визначенням індивідуальне і за визначення дискусійне. ... Тому хороша рецензія завжди публіцистична» [3, 225].

Однак, виділивши основні ознаки, а також розглянувши начала рецензії, автор не надає їй повноцінного визначення.

Взагалі єдність журналістики та літературної критики не є новиною. Адже саме «...всюдишущий видавець-журналіст стоїть біля коліски літературної критики. З розвитком журналістики, видавничої справи розвивалося й рецензування, почалося критичне осмислення різноманітної друкованої продукції, причому ці аналітичні судження з самого початку мали рухомі форми і дедалі ставали гнучкішими, різноманітнішими, цікавішими» [5, 107].

Цей вид жанру «традиційно розглядають як аналітичний текст, присвячений розгляду та оцінці художнього явища, створеного літературою, музикою, живописом, театром або кіно» [3, 223]. Крім цього, рецензія також залишається первинним ядром жанрів літературної критики, опорним жанром, який наглядно показує її функції в цілому: формування суспільної думки, прогноз розвитку літератури та формування вигляду майбутньої літератури [6].

Український дослідник М. Подолян виділяє наступні специфічні риси рецензії:

- об'єктом рецензії є не безпосередні факти дійсності, а факти, явища вже вивчені, осмислені та відображені у вигляді книг, брошур... тощо;
- рецензент оцінює достоїнства і недоліки праці вченого або художника, порівнюючи, зіставляючи результати його дослідження з життям, практикою і робить відповідні висновки;
- рецензія розглядає один-два твори і дає їм відповідну оцінку, не ставлячи перед собою складніших завдань;
- рецензія завжди і в усіх випадках має бути цілеспрямованою і зрозумілою, розрахованою на певну категорію читачів, а рецензент – людиною добре підготовленою, досконало обізнаною на тому, про що пише, з чітким розумінням завдання

свого виступу у пресі [7, 33]. Щодо останнього пункту досить чітко сформулював вимоги до рецензента російський дослідник О. Тертичний. Він вважає, що основним завданням рецензента є «побачити у рецензованому творі те, що непомітне для непосвяченого. А це складно зробити, якщо не володіти спеціальними знаннями у визначеній сфері діяльності (літературі, театральному житті, мистецтві і т. ін.)» [8, 142]. На жаль, ці знання не може замінити звичайний життєвий досвід чи навіть інтуїція.

До цього списку також можна додати ознаки, які виділяє дослідник Р. Гром'як [9]:

- наявність бібліографічного опису видання;
- звертання до конкретного твору;
- аналіз і оцінка його в усіх компонентах.

Специфікою жанру також є те, що він об'єднує найважливіші складові літературного життя: автора, видання, читача, критику та епоху.

Основа рецензії, як згадується вище, складає аналіз. Саме тому необхідно, щоб він був багатосторонній та об'єктивний. Також «при підготовці публікації рецензент може активно застосовувати елементи історичного, психологічного, соціологічного аналізу, що, без сумніву, зробить його виступ більш актуальним, більш вагомим» [8, 145].

Розглянемо визначення рецензії з позицій літературної критики та журналістики. Відомий український журналістикознавець В. Здоровега відносить цей жанр до аналітичних і дає наступне його визначення: «це один з найпоширеніших літературно-критичних жанрів, мета якого аналіз, оцінення художнього, мистецького, публіцистичного, наукового твору, зіставлення його з життям, а також розгляд порушених у творі суспільних проблем» [10, 204].

Наступне визначення знаходимо у літературознавця Ю. Бурляя: «Рецензія – один із провідних жанрів літературної критики, що дає розгляд та оцінку творам художньої літератури та мистецтва, визначає їх та характеризує допущені хиби й недоліки» [5, 137].

Отже, як бачимо, немає суттєвої різниці у розумінні суті природи цього жанру. У своєму дослідженні К. Кузьменко також приходять до висновку, що «сучасні дослідники дають дуже схожі визначення рецензії» [11]. У свою чергу це доводить необхідність об'єднати саме у цьому випадку теоретичні напрацювання щодо рецензії як з погляду літературознавства, так і журналістики.

Спробуємо на основі всього вище сказаного синтезувати власну пробну дефініцію рецензії – це провідний жанр літературної критики та аналітичної журналістики, який містить елементи публіцистики, дає аналіз та оцінку художньому явищу, створеному літературою, музикою, живописом, театром чи кіно, а також публіцистичних та наукових творів.

Розглянемо види поділу цього жанру. Існує багато підходів щодо класифікації рецензій. Одним із найґрунтовніших є варіант російського вченого О. Тертичного. Він пропонує класифікувати рецензії наступним чином:

1. За об'ємом:

- великі (гранд-рецензії – великі, розгорнуті рецензії – прерогатива перш за все спеціалізованих видань);

- маленькі (міні-рецензії).

2. За кількістю аналізованих творів:

- монорецензії;
- полірецензії.

3. За темою:

- літературні;
- театральні;
- кінорецензії і т. ін.

Дослідник також наголошує на тому, що «останнім часом поряд з відомими публіці типами рецензії друкуються рецензії нового типу – на мультиплікаційні та неігрові фільми, телерецензії, рецензії на рекламні та інші кліпи».

За об'ємом розподіляють рецензії і дослідниці Г. Лазутіна та С. Распопова. Однак якщо мінірецензії спільні для О. Тертичного та цих дослідниць, то наступним різновидом вони називають «розгорнутий аналіз нового художнього твору (виділення наше. – Л. М.) – формат, який представляє найповніший вияв особливостей рецензії як специфічної жанрової моделі» [3, 226].

Важливим для нашого дослідження є розглянути класифікацію рецензії за її жанровими особливостями. К. Кузьменко розглядає наступні види:

1) рецензія-анотація – коротка рецензія, що містить інформацію про зміст, форму і вид матеріалу;

2) рецензія-репліка коротко і конкретно висвітлює зміст і значення того, що рецензується;

3) рецензія-фейлетон містить викривальний, критичний і висловлювальний характер;

4) рецензія-відкритий лист – це звернення рецензента через пресу до автора чи групи людей;

5) рецензія-оглядова стаття виходить за рамки жанру, але є поширеною формою оцінки літературно-мистецьких явищ. Це об'єктивний та цілісний аналіз твору, що розкриває думку та осмислює твір.

Повнішу картину дає «Літературознавчий словник-довідник» за редакцією Р. Гром'яка. Він пропонує власну систему різновидів рецензії: анотація, коротка рецензія (відгук), реферативна рецензія, звичайна газетна, проблемна, рецензія-есе, рецензія-діалог, рецензія-фейлетон, рецензія-памфлет, жарт, лист, авторецензія, рецензентська репліка [9, 591]. Майже ідентичну класифікацію знаходимо у Ю. Бурляя. Дослідник називає всі перераховані вище види рецензій за Р. Гром'яком, крім анотації, епістолярними формами жанру.

Об'єднавши переліки видів рецензії обраних дослідників, отримуємо наступну видову різно-

манітність цього жанру: анотація, коротка рецензія (відгук), реферативна рецензія, звичайна газетна/журнальна (або пропонуємо її назвати класичною рецензією), рецензія-оглядова стаття, проблемна, рецензія-есе, рецензія-діалог, рецензія-фейлетон, рецензія памфлет, жарт, лист, авторецензія, рецензентська репліка.

Цей жанр є невід'ємною складовою літературного процесу України і відповідно представлений на сторінках літературно-художніх видань. Кількість рецензій та періодичність їх появи варіює у різних виданнях. Наприклад, на сторінках «Кур'єру Кривбасу» за 2011 р. спостерігаємо наступну картину: у № 262–263 (вересень-жовтень) 6 рецензій з 8 матеріалів літературно-критичного, аналітичного чи інформаційного характеру, розміщених у номері; у № 260–261 (липень-серпень) – рецензій немає взагалі; № 258–259 (травень-червень) – 6 рецензій з 9 текстів; № 256–257 (березень-квітень) – 1 рецензія з 6 матеріалів; № 254–255 (січень-лютий) – 2 рецензії з 7 текстів.

У «Березолі» за 2011 р. отримуємо наступні дані: у № 3–4 – 2 рецензії з 8 матеріалів; № 5–6 – одна рецензія з 7 текстів; № 7–8 – одна рецензія з 9 текстів літературно-критичного, аналітичного чи інформаційного характеру, розміщених у номері; у № 9–10 їх немає взагалі; № 11–12 – 3 рецензії з 12 матеріалів. Для порівняння наведемо дані цього ж журналу за 2012 р.: № 1–2 – рецензій немає; № 3–4 – 1 рецензія з 6 матеріалів; № 5–6 – немає; № 7–8 – 4 рецензії з 9 текстів; № 9–10 – 1 рецензія з 8 матеріалів; № 11–12 – 5 рецензій з 11 текстів.

З 6-ти номерів видання за 2012 р. цей вид жанру не з'явився лише у двох номерах. У 2011 р. в одному. Кількість рецензій варіює в межах від 1 до 5 в одному номері. У «Кур'єрі Кривбасу» за 2011 р. матеріалів цього жанру також немає лише у № 260–261 за липень-серпень. За кількістю рецензій в номері він також не дуже відрізняється від «Березоля»: від 1 до 6 текстів. Літературно-художній журнал «Дніпро» демонструє більш сталу тенденцію щодо цього: 1–2 матеріали цього жанру щонайменше (дані за 2012 р.).

Отже, можемо зробити висновок, що рецензія регулярно друкується на сторінках видань цього напрямку і становить значну частину з загальної кількості матеріалів нехудожнього спрямування, які з'являються в часописах.

У літературно-художніх журналах переважають великі, розгорнуті рецензії. Однак зустрічаються і міні-рецензії. Обсяг текстів цього жанру у різних часописах відрізняється. Наприклад, у «Березолі» та «Дніпрі» ця цифра більш-менш стала: 1–3 сторінки видання – для «Дніпра» (Н. Патрікеєва «У блакитному телеполоні», Л. Шутяк «Таємниці сестер Ноттінгем» ін.); 3–5 сторінок – для «Березоля» (О. Ковальова

«Актуальність опору», В. Горбатюк «Слово повертається на Батьківщину», С. Антонішин «Добро, яке свободи гідне» ін.). Хоча в останньому нерідко зустрічаються і рецензії обсягом від 8 до 12 і більше сторінок (Л. Скорина «Не бійся. Не жалкуй. Не зупиняйся...», С. Баран «Зрадлива ніжність "Блокнотів" Володимира Брюггена» і т. ін.).

«Кур'єр Кривбасу» також розміщує великі рецензії (М. Стріха «Роман-пересторога Юрія Щербака», Я. Голобородько «Зорова пластика перцепцій», І. Андрусак «Повернення містики» та ін.).

Літературно-художні журнали представляють на своїх сторінках не тільки різні за обсягами рецензії, а також і різні їх види. У «Березолі» зустрічаємо наступні різновиди цього жанру: звичайні (класичні) рецензії (В. Кепич «Громадянин світу, який назавжди залишився українцем», В. Горбатюк «Слово повертається на Батьківщину» та ін.); проблемні (Д. Чистяк «Український митець: учора, сьогодні ... завтра?» та ін.); рецензії-есе (В. Семеняк «Кринична вода», О. Ковальова «Актуальність опору» ін.); короткі рецензії / відгук (М. Возіанов «Повчальне і смішне» т. ін.); рецензії-оглядові статті (Л. Скорина «Не бійся. Не жалкуй. Не зупиняйся...», Б. Пастух «Ін'єкція проти штучності» та ін.) тощо.

Рецензії у «Дніпрі» знаходимо наступних видів: звичайні класичні рецензії (Л. Шутяк «Таємниці сестер Ноттінгем», Н. Патрікеєва «У блакитному телеполоні» та ін.); рецензії-оглядові статті (Д. Дроздовський «Детектив як герой нашого часу: версія Хосе Хав'єра Абасоло» та ін.); проблемні рецензії (В. Даниленко «Історія одного вар'ята. Про оповідання Оксани Сайко "Дурень"» т. ін.) тощо.

Рецензії-оглядові статті (Я. Голобородько «Зорова пластика перцепцій», «Актуальний поесис Павла Загребельного»); рецензії-репліки (М. Слабошпицький «Роман, якого в нас ще не було», О. Коцарев «"Антологія" внутрішніх станів та екзистенційних ситуацій»); звичайні/класичні рецензії (М. Стріха «Роман-пересторога Юрія Щербака») та ін. – таке видове різноманіття представляє літературно-художній журнал «Кур'єр Кривбасу».

Можна помітити, що спільними для аналізованих видань є такі види рецензії, як: звичайні/класичні та рецензії-оглядові статті. Позитивним явищем є те, що на сторінках різних літе-

ратурних видань знаходимо таку багату типологічну палітру цього жанру.

Отже, рецензія залишається однією з найпоширеніших форм подачі матеріалу на сторінках літературно-художніх часописів. Вона змінюється, набуває нових властивостей. Ряд її різновидів постійно поповнюється та оновлюється. Це є свідченням того, що рецензія продовжуватиме набувати нових специфічних рис і активно еволюціонуватиме на сторінках літературної періодики України.

1. *Голік О. В.* Взаємодія та взаємозбагачення жанрів: новітні тенденції розвитку журналістської творчості : дис. ... канд. наук із соц. комунік. ; 27.00.04 / Голік О. В. – К. : КНУТШ, 2009. – 283 с.

2. *Салеев В.* Художественная критика в эпоху XXI века // СМИ и современная культура: к 90-летию заслуж. деятеля наук Респ. Белар., д-ра филол. наук, проф. Ефросиньи Леонидовны Бондаревой : сб. науч. тр. / [под общ. ред. Л. П. Саенковой]. – М. : Изд. центр БГУ, 2012. – 618 с.

3. *Лазутина Г.* Жанры журналистского творчества : учеб. пособ. для студ. вузов / Г. Лазутина, С. Распопова. – М. : Аспект Пресс, 2011. – 320 с.

4. *Набиева Е. А.* Оценочность в жанре рецензии : лингвистический и прагматический аспекты : на материале «Литературной газеты» и региональной парламентской газеты «Тюменские известия» постсоветского периода 1993–1995 и 2003–2005 гг. : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Е. А. Набиева ; Тюмен. гос. ун-т. – Тюмень, 2010. – 30 с.

5. *Бурляй Ю.* Основы литературно-художественной критики / Ю. Бурляй. – К. : Вища школа, 1985. – 245 с.

6. *Фролова И.* Мастерство литературного критика : учеб. пособ. [Электронный ресурс] / И. Фролова. – Улан-Удэ : Изд-во Бурят. гос. ун-та, 2010. – 86 с. – URL: <http://www.twirpx.com/file/446405/>.

7. *Подольян М.* Публицистика как система жанров / М. Подольян. – К. : Центр вільної преси, 1998. – 38 с.

8. *Тертичный А.* Жанры периодической печати : учеб. пособ. / А. Тертичный. – Изд. 4-е, испр. и доп. – М. : Аспект Пресс, 2011. – 320 с.

9. *Литературознавчий словник-довідник* / Р. Т. Гром'як. – Вид. 2-ге, виправл. і допов. – К. : Академія, 2006. – 752 с.

10. *Здоровега В.* Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Здоровега. – Львів : ПАІС, 2004. – 320 с.

11. *Кузьменко О.* Тональність та міра критики в критичній статті (на прикладі сучасних українських рецензій) [Електронний ресурс] / О. Кузьменко. – URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2294>.

Подано до редакції 14. 05. 2013 р.

Monych Liliya. Review as a specific genre in the pages of literary journals.

In the article the genre of review and its presence in the specialized literary and art journals of Ukraine is considered. The diversity of materials of such format is observed.

Keywords: genre, review, literary and art journals, literary criticism, analysis.

Монич Л. М. Рецензия как специфический жанр на страницах литературно-художественных журналов.

В статье рассматривается жанр рецензии, его присутствие в специализированных литературно-художественных изданиях Украины. Прослеживается видовое разнообразие материалов такого формата.

Ключевые слова: жанр, рецензия, литературно-художественные журналы, литературная критика, анализ.